

Hakkari İlahiyat Dergisi | Hakkari Journal of Theology

e-ISSN: 2979-9988

5 (Aralık/December 2024), 25-42.

Ramâde Kıtlığı ve Amvâs Vebası Özelinde Hz. Ömer Dönemi Yazışmalarında Kriz Yönetimi

Crisis Management in the Correspondence of the Caliph 'Umar's Period: Specific to the Ramâda Famine and the 'Amvâs Plague

HAYDAR KOÇ

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi Bilim Dalı
PhD Student, Ankara University, Faculty of Theology, Department of Islamic History
Ankara, Türkiye

haydarkoc6677@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-0867-5520>

Atıf/Citation: Koç, Haydar. "Ramâde Kıtlığı ve Amvâs Vebası Özelinde Hz. Ömer Dönemi Yazışmalarında Kriz Yönetimi", *Hakkari İlahiyat Dergisi* 5 (Aralık 2024), 25-42.
<https://doi.org/10.69801/haid.1583931>

Makale Bilgisi

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 12. 11. 2024

Kabul Tarihi | Accepted: 20. 12. 2024

Yayın Tarihi | Published: 31. 12. 2024

Yayıncı | Published by: Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Hakkari University Faculty of Theology

İntihal | Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Telif Hakkı | Copyright

(CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır. / Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.

Çıkar Çatışması | Conflicts of Interest

Yazar(lar) tarafından beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Haydar Koç).

Değerlendirme | Peer-Review

İki Dış Hakem - Çift Taraflı Körleme
Double anonymized - Two External

Bu makale Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde devam etmekte olan "Hz. Ömer Dönemi Mektuplarında Siyasal ve Sosyal Hayat" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. / This article is derived from the ongoing doctoral dissertation titled "Political and Social Life in the Letters of the Caliph 'Umar" at the Social Sciences Institute of Ankara University.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/haid>

E-posta: ilahiyyatdergi@hakkari.edu.tr

Ramâde Kıtlığı ve Amvâs Vebası Özelinde Hz. Ömer Dönemi Yazışmalarında Kriz Yönetimi*

Özet

Hızla genişlemiş ve buna bağlı olarak pek çok toplumsal hadise yaşanmıştır. Hz. Ömer vali ve komutanlarıyla düzenli biçimde yazışmış ve karşılaşılan problemleri bu yolla aşmaya çalışmıştır. Hz. Ömer döneminde Medine ve çevresinde hicrî 18 yılında (639), Ramâde yılı olarak bilinen bir sene süren bir kıtlık yaşanmıştır. Bu esnada insanlar ve hayvanlar büyük sıkıntı yaşamışlardır. Hz. Ömer halkı ile birlikte açlıkla mücadele etmiş, kıtlık hadisesini derinden yaşamış, ahalisine elinden geldiği kadar yardım etmiştir. Kıtlık ile baş edebilmek için zekat alımını bir yıl süre ile ertelemiş, çevreden Medine'ye gelenleri kıtlık bitinceye kadar misafir etmiş, kıtlık ile mücadele kapsamında emrindeki valilere mektuplar yazarak Medine'ye yardım gelmesini sağlamıştır. Kıtlığın aşılabilmesi ve yağmur yağması için Müslümanlarla birlikte yağmur duasına çıkmış ve bunun neticesinde yağın yağmurlarla kıtlık olayı son bulmuştur. Bu olayla eş zamanlı olarak Şam bölgesinde büyük bir salgın hastalık yaşanmıştır. Hz. Ömer bu salgın hastalık karşısında bir devlet başkanından beklenen tavrı göstermiştir. Hz. Ömer başlangıçta vebanın yaşadığı bölgeye gidip gitmeme hususunu sahabenin ileri gelenleri ile istişare etmiş; bunun neticesinde bölgeye gitmekten vaz geçmiştir. 17-18 (638-639) yıllarında Amvâs'ta ölümcül bir veba (*taûn*) olarak ortaya çıkan bu salgın hastalık Suriye'yi hızla etkisi altına almıştır. Ordu komutanı Ebû Ubeyde b. Cerrâh durumu Hz. Ömer'e yazmış o da önlem olarak karantina uygulamasını emretmiştir. Bölgedeki askerlerin yerinde kalmalarını istemiştir. Bu salgının etkisiyle Ebû Ubeyde vefat etmiş yerine Muâz b. Cebel geçmiştir. O da çok geçmeden aynı sebeple hayatını kaybetmiştir. Bu hadise kader tartışmalarına da neden olmuştur. Hz. Ömer ile Ebû Ubeyde salgın hastalık özelinde kader konusunda birbirine zıt iki tavır ortaya koymuşlardır. Hz. Ömer'in tavrı ve yorumu makul karşılarken; Ebû Ubeyde'nin tavrı ve söylemi eleştirilere konu olmuştur. Oysaki bu dönemin koşulları dikkate alındığında her iki sahibinin tavrının da doğru olduğunu ve anlaşılır sebeplerle dayandığını görmek mümkündür. Çok sayıda insanın hayatını kaybettiği bu veba Hz. Ömer'in mektuplarına farklı boyutlarıyla yansımıştır. Bu çalışma Hz. Ömer tarafından vali ve komutanlarına yazılan ve kendisine gönderilen mektuplara odaklanmaktadır. Bu bağlamda afetlerle mücadele, kriz yönetimi, din yorumu, İslâm fetihlerinin seyri gibi meseleler dönemin yazışmaları ışığında aydınlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Hz. Ömer, Salgın Hastalıklar, Kıtlık, Mektup, Şam, Fetih

Crisis Management in the Correspondence of the Caliph 'Umar's Period: Specific to the Ramâda Famine and the 'Amvâs Plague**

Abstract

Caliph 'Umar corresponded regularly with his governors and commanders and tried to overcome the problems encountered in this way. During this period, a famine known as the year of Ramâda occurred in Medina and its surroundings (18/639). During this time, people and animals experienced great hardship. 'Umar fought against hunger together with his people, postponed the collection of zakat for a year, hosted those who came to Medina from the surrounding areas until the famine ended, and ensured that aid came to Medina by writing letters to the governors under his command. He prayed for rain with the Muslims and the famine ended with the rains. Simultaneously with this event, a great epidemic in the form of a deadly plague (*tâ'ûn*) occurred in the 'Amvâs region of the Bilâd al-Shâm in the years 17-18 (638-639). 'Umar gave up going to the region where the plague was experienced after consulting on whether or not to go. This epidemic quickly affected Syria. The army commander Abû 'Ubaydah ibn al-Jarrâh wrote to 'Umar and he ordered quarantine as a precaution. Abû 'Ubaydah passed away due to the effects of this

* Bu makale Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde devam etmekte olan "Hz. Ömer Dönemi Mektuplarında Siyasi ve Sosyal Hayat" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** This article is derived from the ongoing doctoral dissertation titled "Political and Social Life in the Letters of the Caliph 'Umar" at the Social Sciences Institute of Ankara University.

epidemic and was replaced by Mu'âdh ibn Jabal. He also lost his life for the same reason not long after. This incident also caused discussions on fate. 'Umar and Abû 'Ubaydah displayed two opposing attitudes on the subject of fate, especially regarding the epidemic. However, when the conditions of the period are taken into consideration, it is possible to see that the attitudes of both companions were correct and based on understandable reasons. This plague, in which many people lost their lives, was reflected in 'Umar's letters in different dimensions. This study focuses on the letters written by 'Umar to his governors and commanders and sent to him. In this context, issues such as combating disasters, crisis management, religious interpretation, and the course of Islamic conquests are illuminated in the light of the correspondence of the period.

Keyword: Islamic History, Caliph 'Umar, Epidemics, Famine, Letter, Syria, Conquest

Giriş

İnsanlar ve diğer canlılar yaşamlarını sürdükları her dönemde pek çok hastalıkla karşılaşmışlardır. Kimi hastalıklar sadece sahibini ilgilendirirken kimi ise çoğunlukla etraftaki diğer insanları da etkilemiştir. Bu hastalıklar içerisinde salgın hastalıklar büyük önem taşımaktadır. Salgın hastalıklar neticesinde pek çok insan hayatını kaybetmektedir. Sürekli yapılan savaşlar, savaşlarda baş gösteren yiyecek kıtlığı, yaralanmalar ve temiz su kaynaklarına ulaşamama, elverişsiz iklim koşulları, havanın çok sıcak veya çok soğuk olması, hayvanlarca gerçekleştirilen saldırılar salgın hastalıkların ortaya çıkmasının temel nedenlerini oluşturduğu bilenen hususlardır. Amvâs vebasından önce de Medine ve çevresinde bir kıtlık senesi yaşanmıştır. Yaşanan bu kıtlık olayı ile aynı dönemde salgın bir hastalık da yaşanmıştır. Bu sebeple Amvâs vebası anlayabilmek için Hicrî 18. yılda (639) yaşanan ve Ramâde kıtlığı olarak isimlendiren bu doğal felakete değinmek faydalı olacaktır. Hz. Ömer, Amvâs vebası olarak adlandırılan doğal felakete ilişkin kriz yönetme başarısının bir örneğini Ramâde kıtlığı ile olan mücadelesinde de göstermiştir. Bu sebeple Hz. Ömer'in kriz yönetme becerisini tam olarak görmek ve anlayabilmek için Medine ve çevresinde yaşanan Ramâde kıtlık olayına değinmek faydalı olacaktır.

1. Ramâde Kıtılığı

Hız. Ömer döneminde Medine'de bir kuraklık yılı ve bununla ilişkili olarak bir veba salgını yaşanmıştır. Kaynaklarımızın büyük çoğunluğunda bu iki olay için aynı tarih verilmektedir. Ancak olaylar iyice araştırıldığında kıtlığın Amvâs vebasından önce gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Aralarında tam bir yıl olmasa da farklı aylarda gerçekleşmiş olmaları muhtemeldir.¹ Kıtlığın yaşandığı bu senede topraklar simsiyah olmuş, rüzgâr esip toprağı küle çevirdiğinden dolayı bu yıla kül anlamına gelen Ramâde kıtlık yılı adı verilmiştir.²

¹ Abdülkerim Öner, "Medine'de Yaşanan Remâde (Kıtlık) Yılı ve Hız. Ömer", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 24/1 (Haziran 2020), 126.

² Muhammed b. Sa'd b. Menî ez-Zührî İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2001), 3/288; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Târîhu't-Taberî: Târîhu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1962), 4/96.

Ramâde kıtlığını, İbn Sa'd,³ Halîfe b. Hayyât,⁴ Taberî,⁵ İbnü'l-Esîr⁶ gibi tarihçiler eserlerinde konu edinmişlerdir. Özellikle İbn Sa'd *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr* isimli meşhur eserinin Hz. Ömer biyografisi bölümünde bu konuyu genişçe işlemektedir. İbn Sa'd, burada verdiği pek çok rivayetle kıtlığın Medine'deki boyutunu ortaya koymaya çalışmıştır. Taberî de *Târîh*'inde bu konuya İbn Sa'd kadar geniş yer vermemekle birlikte farklı ve ilginç rivayetleri nakletmektedir.

Ramâde adlı kıtlık yılı hicrî 18. yılda⁷ (639) Medine ve çevresinde meydana gelmiş ve dokuz ay sürmüştür. Bu kıtlık döneminde pek çok insan hayatını kaybetmiştir. Hayatını devam ettirebilenler ise pek çok zorlukla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Açlığını boyutları o kadar derinleşmiş ki insanlar karınca ve Arap farelerini dahi yemek zorunda kalmıştır. Hatta yerin altında bulunan tavşanları bile buldukları delikten çıkarıp yemek için toprağı kazmışlardır.⁸ Bölgede açlık o derece ilerlemiş ki hayvanlar insanlara sığınır olmuş, koyun kesenler koyunun içindeki irin ve kokudan tiksinerak etini yemeden onu bırakmak zorunda kalmışlardır.⁹

Hz. Ömer döneminde insanların en büyük geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Yağmur yağmadığı için ziraat yapılamamış, meradaki otlarla beslenen hayvanlar açlıktan ölme noktasına gelmişlerdir. Yetersiz beslenme neticesinde insanlarda ve hayvanlarda önce zayıflama buna paralel olarak hastalık ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Hayvanların besleneme neticesinde zayıflamaları, hastalanmaları ve ölmeleri onlardan besin elde edilmesine olanak vermemiştir.

Ramâde kıtlık senesi ile Amvâs vebası kaynaklarda aynı yılın iki olayı olarak gösterilmektedir. Öncelikle hastalıkların nedeni olan kıtlık baş göstermiş sonrasında da veba hastalığı ortaya çıkarak insanları derin bir krizin içine sokmuştur. Doğal felâketler, insani nedenlere bağlanmaksızın kendiliğinden meydana geldiği düşünülenler her dönem olmuştur. Oysaki Medine'de meydana gelen bu kıtlık olayı Taberî'de Hz. Ömer ile Ebû Ubeyde arasında uzun bir yazışmaya konu olan bir olayın neticesinde Hz. Ömer'in Şam halkına yönelik yapmış olduğu bedduaya bağlanmıştır. Bu olay söz konusu kaynakta şu şekilde yer almaktadır.

“Ebû Ubeyde, Ömer'e şöyle bir mektup yazdı: Müslümanlardan bir grup şarap içmişlerdir. Bunların içinde Dırâr ve Ebû Cendel de vardır. Onlara sorduk. Te'vile sığındılar ve şöyle dediler: “Bu bizim tercihimize bırakılmıştır.” Bu sebeple içmeyi tercih ettik. Ayette: Şeytan ancak şarap ve kumar ile aranızı nifak sokmak ister, siz bunlardan vazgeçmeyecek misiniz der. Bunlar ayette geçen “Siz bunlardan vazgeçmeyecek misiniz” ifadesinden şarap içmenin, tercihlerine bırakılmış olduğu manasını ve kesin olarak yasaklanmamış anlamını olduğu çıkartmışlardır.”

³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/288-301.

⁴ Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr eş-Şeybânî, *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî (Riyad: Dâru Taybe, 1405/1985), 138.

⁵ Taberî, *Târîh*, 4/96-100.

⁶ Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 2012), 2/396-398.

⁷ Halîfe b. Hayyât, *Târîh*, 138; Taberî, *Târîh*, 4/96.

⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/288.

⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/396-398.

Bunun üzerine Ömer, Ebû Ubeyde'ye yazdığı cevabi mektupta şöyle demiştir: “*Bu onlarla aramızda bir meseledir. “Artık vazgeçecek misiniz?” ifadesi, vazgeçin manasındır. Neticede Ebû Ubeyde halkı toplayarak şarap içenlerin her birine seksen kamçı vurulmasına ve böylelikle yaptıklarının cezasını çekmelerine hükmetmiştir. Ayeti yukarıda geçtiği üzere yorumlayanlara da aynı cezanın verilmesine, tövbe etmeyip fikrinde ısrar edenlerin ise öldürülmesine karar vermiştir. Hz. Ömer bu konuda Ebû Ubeyde'ye şöyle bir mektup yazmıştır: “Onları hakka çağır. Helal olduğunu söylerlerse onları öldür. Haram olduğunu söylerlerse onlara seksen kırbaç vur.”* Bunun üzerine Ebû Ubeyde onları çağırdı ve insanların huzurunda onlara şarap içmenin hükmünü sormuştur. Haram olduğunu söyleyince onlara seksen kırbaç vurularak had cezası uygulanmıştır. Onlar inatlarından dolayı pişman oldular. Ömer: “Ey Şam ehli! Başınıza bir musibet gelecek.” dedi. Nitekim Ramâde kıtlığı ve yokluğu vuku buldu.¹⁰

Taberî benzer bir rivayeti de şöyle nakletmektedir. “Ebû Ubeyde'nin mektubu Ömer'e ulaştınca Ömer, Ebû Ubeyde'ye mektup yazarak Dırâr ve Ebû Cendel'i çağırmasını ve insanların huzurunda şarabın haram olup olmadığını sormasını emretti. Haram olduğunu söylerlerse onlara seksen kırbaç vurmasını ve tövbe etmelerini istemesini, helaldir derlerse onların boyunlarını vurmasını emretti. Bunun üzerine Ebû Ubeyde onları çağırdı ve onlara sordu. Onlar: “Haramdır” dediler. Ebû Ubeyde onlara seksen sopa vurdu. Bunlar utançlarından dolayı evlerine kapandılar. Bunun üzerine eve kapanan Ebû Cendel aklını oynattı. Allah ancak senin vasıtanla ona sağlık verir bunun için ona yaz ve nasihatte bulun,” diye yazdı. Ömer, ona bu hususta şöyle yazdı ve şu nasihatlerde bulundu:

“Ömer'den Ebû Cendel'e “Allah kendisine şirk koşulmasını affetmez. Bunun dışında dilediğinin günahlarını bağışlar.” O halde tövbe et ki başın dik olsun. Evinden çık ve ümitsizliğe kapılma. Zira Allah şöyle buyurmuştur: “Ey haddi aşarak nefislerine zulmeden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah bütün günahları bağışlar. O gafur ve rahimdir.¹¹ Ebû Ubeyde, Ömer'in mektubunu ona okuyunca yüzü parladı ve içinde bulunduğu hastalıktan kurtuldu. Ömer diğerlerine de benzer mektuplar yazdı. Onlar da içinde buldukları sıkıntılardan kurtuldular. İnsanlara da şöyle yazdı: “Siz kendi nefsinize bakın. Kim suç işlerse onun hakkında gerekeni yapın. Ancak kimseyi ayıplamayın aksi takdirde belalar sizi de bulur.”

Ebû Ubeyde tarafından had cezasına çarptırılanlar dediler ki: “Rumlar harekete geçmiş bulunuyor. Bırakın onlara karşı gazaya çıkalım. Allah bizim için şehadeti takdir etmişse mesele yoktur. Aksi takdirde O'nun emrini yerine getirmiş oluruz dediler. Bunun neticesinde Dırâr b. el-Ezver ve bazı kimseler Rumlara karşı savaştılar, Dırâr bu savaşların birinde şehit oldu. Şehit olmayanlar ise (savaş sonrasında) cezaya çarptırılmışlardır.”¹²

Konunun tam olarak anlaşılabilmesi için yukarıda rivayetleri olduğu gibi vererek uzun bir alıntı yapmak durumunda kaldık. Söz konusu rivayetlere göre Hz. Ömer döneminde kıtlığın yaşanmasına Dırâr b. el-Ezver ile Ebû Cendel isimli kişilerin Kur'ân ayetlerini kendi arzularına göre yorumlayarak içki içmeleri neticesinde Halife Hz. Ömer Şamlılara beddua etmiştir. Şam bölgesi için yapılan bu beddua etkisinin Şam bölgesinden ziyade Medine ve civarında daha şiddetli bir şekilde yaşandığı kaynaklardan anlaşılmaktadır. Çünkü kıtlık senesinde Şam bölgesinde bulunan Ebû Ubeyde'nin Hz. Ömer'in yardım talebine dört bin yiyecek taşıyan develerle Medine'ye gelmesi, Şam bölgesinde kıtlığın olmadığını ya da tam olarak yaşanmadığını göstermektedir.¹³ Bu

¹⁰ Taberî, *Târîh*, 4/96.

¹¹ Zümer Suresi, 39/53.

¹² Taberî, *Târîh*, 4/97.

¹³ Taberî, *Târîh*, 4/100.

durumda bedduanın daha çok sahibine etki ettiği gözükmektedir. Bu da dua ve bedduanın mantığına uygun olamayacağına göre Taberî'deki bu rivayetin doğru olmayabileceğini ya da içindeki bazı bilgilerin uydurma ya da abartı olabileceğini göstermektedir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de doğal felaketlerin meydana geliş sebebinin insanların yaptıkları birtakım hatalara bağlamak gibi bir inanç söz konusudur. Esasında bu şekildeki bir inanç ile insanların hata yapmaları ve günah işlemeleri engellenmek istenmektedir.

Yukarıdaki rivayetlerde Hz. Ömer'in, kişisel reylerine göre Kur'ân'ı yorumlayarak içki içenlere had cezasını uyguladığını görmekteyiz. Ayrıca Kur'ân'daki ayeti farklı yorumlayıp haram olan bir şeyi helal saymaya çalışan kimselerin öldürülmesini emretmesi ise Hz. Ömer'in naslardaki emirleri ne kadar titizlikle uyguladığını ve kararlılığını göstermektedir.

Dırâr ve Ebû Cendel hikâyesinde üzüntüden dolayı hastalanan Ebû Cendel'in Kur'ân okuma yoluyla tedavi edildiği belirtilmektedir.¹⁴ Bir hikâyenin uydurma olması o hikâyedeki davranış kalıplarının da yanlış olduğunu ya da anlatılan her şeyin hatalı olduğunu göstermez. Burada Hz. Ömer döneminde insanların Kur'ân okumak suretiyle tedavi edildiğini ya da iyileştirilmeye çalışıldığını görmekteyiz.

Medine'de yaşanan bu kıtlık olayı ile baş etmek ve etkisini hafifletmek için başka bölgelerden yardım talebinde bulunmak yapılması gereken en önemli iş olacaktır. Kıtlığın yaşanmadığı bölgelerden yapılacak olan yardımlar kıtlığı tamamen yok etmeyecektir. Ancak bu yardımlar insanların kıtlıkla olan mücadelesine katkı sağlayacak ve kıtlığın olumsuz etkilerini azaltacaktır. Hz. Ömer de kendi bölgesinde yaşanan kıtlık nedeniyle bölge valilerine mektuplar yazarak onlardan yardım talebinde bulunmuştur. Gelen bu yardımlar sayesinde Medine çevresinde yaşanan kıtlık hadisesinin etkisinin azaldığı söylemek mümkündür.

Hz. Ömer valilerine yardım isteyen mektuplar göndermiş, buna bağlı olarak ilk yardım kafilesi Ebû Ubeyde b. Cerrâh yönetiminde Şam bölgesinden dört bin deve yük yiyecek ile Medine'ye gelmiş, Hz. Ömer de bu yiyecekleri Medine çevresinde yaşayan insanlara dağıtılmasını istemiştir.¹⁵

Hz. Ömer Muâviye b. Ebû Süfyân'a yardım yollaması için şöyle bir mektup yollamıştır: *"Bu mektubum sana ulaşınca bana ve benim yanımda bulunanlara yetecek miktarda yiyecek gönder! Çünkü Allah'ın merhamet ettikleri dışında herkes mahvoldu."*¹⁶ Hz. Ömer'in bu mektubu üzerine Muâviye b. Ebû Süfyân üç bin deve ile yiyecek ve üç bin adet kıyafetten oluşan bir yardım paketini Medine'ye yollamıştır.¹⁷

Hz. Ömer'in yardım talebinde bulunduğu valilerden birisi de Mısır valisi Amr b. el-Âs idi. Halife Ömer Medine'deki insanların yaşadığı sıkıntıyı bir mektupla Amr'a bildirmiş ve derhal kendilerine yardım edilmesini istemiştir. İbn Sa'd'ın naklettiği bir rivayete göre Hz. Ömer, Amr'a yardım göndermesi için kendisine yolladığı bir mektupta şöyle demektedir:

¹⁴ Taberî, *Târîh*, 4/97.

¹⁵ Taberî, *Târîh*, 4/100.

¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/290.

¹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/294-295.

*“Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adıyla, Allah’ın kulu müminleri emiri Ömer’den İsyankârın oğlu isyankâra! Sen ve beraberindekiler rahat yaşarken bizim helak olduğumuzu görmüyor musun, İmdat, İmdat, İmdat.”*¹⁸ Bu mektupta Ömer yardım talebinde bulunmuş fakat deniz yoluyla gönder şeklinde bir ifade kullanmamıştır.

Hz. Ömer’in yardım talebine ilişkin gönderdiği mektubuna Amr şu cevabi mektupla karşılık vermiştir.

“Müminlerin Emiri Ömer’e selam olsun, Tek ilah olan Allah’a hamd ederim, sana yardım gelecektir, başı senin yanında, sonu benim yanımda olan bir kervan gelecektir.” Rivayetin devamında bu mektup üzerine gelen ilk yiyecekleri Hz. Ömer’in kırsal bölgelerde yaşayan halka gönderdiği belirtilmektedir.¹⁹ Amr bu mektubunda deniz yoluyla yardım gönderdiğine ilişkin bir şey söylememektedir.

İbn Sa’d iki farklı rivayetinde Hz. Ömer’in Amr’a mektup yazdığı bu mektuplarında hem kara hem de deniz yoluyla yardım istediği belirtilmektedir. Bu rivayetlerin birisinde Hz. Ömer, Amr’a şöyle demektedir: *“Develerle bize yiyecek gönder, Deniz yoluyla da gönder.”*²⁰

İbn Sa’d’ın bu mektubun devamında deniz yoluyla yardımların gönderildiği, bu yardımları almak için Hz. Ömer’in Medine yakınında bulunan Câr şehrine bir adam gönderdiği bu adam vasıtasıyla yiyecekleri halka dağıtmak üzere Tihâme’ye yolladığı belirtilmektedir.²¹

İbn Sa’d Hz. Ömer’in deniz yolu ile yiyecek gönderilmesini emrettiğine ilişkin diğer rivayette ise şöyle demektedir: *“Ömer Amr’a kendilerine yiyecek gönderilmesini emreden bir mektup yazdı. Amr da bunun üzerine hem karadan hem de denizden yiyecek yolladı.”*²²

İbn Sa’d yardımlara ilişkin olarak verdiği bir diğer nakilde ise şöyle denilmektedir: Hz. Ömer Amr b. el-Âs’a yiyecek için mektup yazdığına, Amr ona deniz yoluyla un ve iç yağından oluşan yirmi gemi yükü, karadan ise un yüklü bin deve gönderdiği belirtilmektedir.²³

İbn Sa’d’ın yukarıda naklettiği mektuplara benzer içerikteki bir mektubu İbn Abdülhakem de nakletmektedir. Onun verdiği rivayete göre Hz. Ömer Amr b. el-Âs’a şu mektubu yollamıştır.

“Allah’ın kulu, Mü’minlerin Emiri Ömer’den Amr b. el-Âs’a selam olsun Ömrüme yemin olsun ki ey Amr! Ben ve beraberimde kiler helak olurken sen ve yanındakiler karınlarınızı doyuruyorsunuz, yaşadığımız bu hadise seni ilgilendirmiyor mu? İmdat! Sonra bir daha imdat!” O, bu sözünü defalarca tekrarladı.²⁴

Hz. Ömer’in yardım için valilerine içerikleri benzer fakat birbirinin aynısı olmayan mektuplar yolladığını görmekteyiz. Yardımların çabuk gönderilmesi için acil yardım

¹⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3/289.

¹⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3/289.

²⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3/289.

²¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3/289.

²² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3/290.

²³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3/293.

²⁴ Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah İbn Abdülhakem, *Futûhu Mısır ve Ahbâruhâ: Mısır Tarihi*, çev. Abdulhalık Bakır – Aydın Çelik (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2022), 214.

anlamına gelen “imdat” kelimesini kullandığına da tanık olmaktayız. İbn Sa’d’ın rivayetlerinde Hz. Ömer’in Mısır bulanan Amr’a yardım için mektup gönderdiği bunun üzerine Amr’ın cevabi mektupla ona karşılık verdiğini ve yardımların hem karadan hem de denizden gönderildiğini görmekteyiz. Ancak Mısır’ın hicrî 20. yılda fethedildiğinden hareketle bu dönemde Mısır’dan yiyecek gönderilmesinin mümkün olmadığı, kaynaklarda Mısır’dan gönderildiği belirtilen yardımların daha sonraki bir süreçte gönderilen yardımlar olduğu konusunda kanaatler de mevcuttur.

Bu bağlamda ülkemizde İslâm tarihi alanında özellikle dört halife dönemi çalışmaları ile bilinen Mustafa Fayda, kıtlık yılında Amr b. el-Âs’ın Mısır’dan Medine’ye hububat gönderdiğine ilişkin rivayetlerin gerçeği yansıtmadığını belirtmektedir. Ona göre Mısır kıtlık yılından sonra fethedilmiş olup hububat içeren yardımlar fetihden sonra gönderilmiştir.²⁵ Oysaki Mısır’ın fethedilme sürecine baktığımızda bu yardımların gerçekliğine dair makul bir açıklama yapmak mümkündür.

Amr b. el-Âs, hicrî 18 yılının zilhicce ayında [3 Aralık 639-1 Ocak 640] Mısır sınırını geçerek Ariş’e ulaşmış, buradan hareketle Ferma’ya²⁶ hareket etmiştir. Ferma, Mısır’ın ilk şehri ve kapısı durumundadır. Bir ay süren kuşatmadan sonra Amr bu şehri hicrî 19. Yılının Muharrem ayında [2-31 Ocak 640] fethetmiştir. Ferma’dan sonra hicrî 19. Yılının Rebiulevvel ayının başlarında [Mart 640] Bülbeys’i fethetmiştir. Bu fetihden kısa bir süre sonra da Ümmü Düneyn fethi gerçekleşmiştir. Mısır topraklarında fetihlerine devam eden Amr, hicrî 20. yılda [640-41] Babilon’u fethettikten sonra İskenderiye üzerine yürümüş ve burasını üç aylık bir kuşatmadan sonra hicrî 21. yılda [641-42] fethetmiştir.²⁷

Amr b. el-Âs Mısır’ın kapısı konumundaki Ferma’ya hicrî 19. Yılda girdiğini görmekteyiz. Dolayısıyla Amr bu tarih itibariyle Mısır topraklarındadır. Fermâ ve aynı tarihte fethedilen Bülbeys’ten temin etmek suretiyle hem karadan hem de Kızıldeniz üzerinden gemilerle Medine’ye yardım göndermesi mümkündür. Makrîzî, Mısır fethini anlatırken hangi tarihte fethedildiğine dair farklı rivayetlerin olduğunu belirttiikten sonra en doğru ve meşhur olanın hicrî 20. Yıl olduğunu söylemektedir.²⁸

Mısır fethini hicrî 20. yıl olarak kabul ettiğimizde bu senede Mısır’dan Medine’ye gönderilen yardımların Medine ve çevresinde yaşanan kıtlık için gönderildiğini söylemek mümkündür. Yine hicrî 19 ya da 20. yılda Mısır’ın herhangi bir bölgesinden Kızıldeniz üzerinden Medine’ye deniz yoluyla yardım göndermek de mümkündür. Bu sebeple İbn Sa’d’ın kıtlık yılında Mısır’dan develerle ve gemilerle Medine’ye yardım gönderildiğini belirten yukarda geçen rivayetlerinin doğru olduğunu söylemek yerinde bir tutum olacaktır.

²⁵ Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri: Dört Halife Dönemi* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2021), 338.

²⁶ Ferma: Deniz sahilinde bir şehir olup, Mısır’a buradan girilmektedir. Ebû Abdullah Şihâbüddîn Yâkût b. Abdullah Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemü’l-Büldân* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1975), 4/255.

²⁷ Âdem Apak, *İslam Siyaset Geleneğinde Amr b. el-Âs* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 101-119.

²⁸ Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *el-Mevâiz ve’l-İ’tibâr fî Zikri’l-Hitâtı ve’l-Âsâr*, nşr. Muhammed Ali Beydavî (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1998), 2/71.

Kıtlık hadiseleri başladığı yılda biten doğal olaylar değildir. Aşılması ve sona ermesi en az iki, üç yılı bulan fakat etkileri üç ya da daha fazla yıl süren doğal olaylar olduğunu aklen düşünerek söylemek mümkündür. Bu sebeple hicrî 18. yılda başlayan Ramâde kıtlığı Hz. Ömer ve Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas'ın yaptıkları yağmur duasında neticesinde yağın yağmurlarla bittiğini söylemek mümkün olmakla beraber etkisinin en az üç, dört yıl etkisini sürdüğünü belirtmek gerekir. Bu sebeple Mısır'ın fethi her ne kadar kıtlık senesinden sonra iki ya da üç yıl sonra meydana gelmiş olsa da buradan kara ya da deniz yoluyla gönderilen yardımların kıtlık yılına ilişkin olarak gönderilen yardımlar sınıfına dâhil etmek daha doğrudur.

Hız. Ömer kıtlık senesinde kendi şahsında verdiği davranış biçimleriyle çevresindeki insanlara örnek olmuştur. Kıtlığın aşılabilmesi için sabretmek ve kaynakları israf etmemek gerektiğini bizzat uygulamaları ile göstermiştir. Hız. Ömer kıtlık sürecinde çoğunlukla oruç tutmuş, yemeklerde tek bir katıkla yetinmiş, zeytinyağı ile sadeyağı aynı anda kullanmasını doğru bulmamış, fiyatı çok artan sadeyağı yerine bu dönemde çok fazla tercih edilmeyen zeytinyağını kullanmış; bu sebeple beyaz olan ten rengi esmerleşmiştir. Hız. Ömer bizzat kendisine gönderilen yiyecekleri yememiş, açlıkla mücadele eden ahali içinde pay edilmesini istemiş, insanlar et yemeye başlayınca kadar et yemeyi kendisine yasaklamış ve tek parçalı elbise yerine çok parçalı yamalı elbise giymiştir. Ayrıca insanların hali düzeline kadar hiçbir hanımına cinsel ilişki bağlamında yaklaşmamıştır. Kıtlık senesinde çevre bölgelerden gelen Müslümanları Medine'de misafir etmiş, eldeki imkânlar ölçüsünde onları ağırlamıştır, kıtlıktan sonra onları geldikleri yerlere geri göndermiştir.²⁹

Kıtlık senesinde Zeyd b. Sâbit ihtiyaç sahiplerini belirlemiş, kendilerine Hız. Ömer'in mührünü taşıyan bir vesika verilerek Medine'de beytülmalde bulunan bütün hububat ve yiyecekleri vermiştir.³⁰

2. Amvâs Vebası ve Hız. Ömer'in Şam'a Gitmekten Vazgeçmesi

Hicrî 18. yılında³¹ Filistin'de ve Kudüs'ün 33 km kuzeybatısında yer alan Amvâs denilen yerde bir salgın hastalık ortaya çıkmıştır.³² Eski adı Emmaus olan Amvâs, Amevâs, Emvâs, İmvâs, İmevâs şeklinde telaffuz edilen, Kudüs ile Remle arasında ve Kudüs'ün 33 km. kuzeybatısında, denizden 375 m. yükseklikteki bir tepenin eteklerinde kurulmuş antik bir şehirdir.³³ Bu şehre nispetle Hız. Ömer döneminde ortaya çıkan bu vebaya Amvâs vebası denilmiştir.

Amvâs'ta ortaya çıkan bu vebadan 25.000'e yakın insan hayatını kaybetmiştir.³⁴ Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Muâz b. Cebel, Yezîd b. Ebû Süfyân gibi sahabeler de hayatlarını kaybedeler arasındadır.³⁵ Bu salgın hastalık Hız. Ömer'in mektuplarında yer almıştır. Bu

²⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/288-300.

³⁰ Fayda, *Dört Halife Dönemi*, 338.

³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/264; Taberî, *Târîh*, 4/60.

³² İbrahim Sarıçam, *Hız. Ömer* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011), 104.

³³ İlyas Uçar, *Orta Çağ Kara Belası: Amvâs Vebası* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020), 51.

³⁴ Mustafa Fayda, "Amvâs", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/100.

³⁵ Halife b. Hayyât, *Târîh*, 138; Taberî, *Târîh*, 4/60.

hususla Halife Ömer'in Ebû Ubeyde b. Cerrâh ile yazıştığı mektuplar büyük önem arz etmektedir.

Amvâs'ta ortaya çıkan bu salgın Şam, Mısır ve Irak'ta da yaşanmış fakat Şam'da uzun bir süre varlığını sürdürmüştür. Bu yerlerde Muharrem ve Safer aylarında ortaya çıkan bu hastalıktan dolayı çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Bu durum Halife Ömer'e bir mektupla bildirilmiş bunun üzerine o, Şam'a gitmek üzere yola çıkmış, Şam'a yaklaşınca hastalığın şiddetinin artırdığı kendisine haber verilmiştir. Bunun üzerine Ömer ve bazı sahabeler, Hz. Muhammed'in "*Bir yerde veba varsa oraya girmeyin, bulunduğunuz yerde çıkarsa oradan ayrılmayın.*" Sözüünü hatırlayarak bölgeye gitmemişlerdir.³⁶ Şam'a gitmekten vazgeçen Hz. Ömer'e "Allah'ın kaderinden mi kaçırıyorsun" diyen Ebû Ubeyde'ye Hz. Ömer, "Evet Allah'ın kaderinden yine Allah'ın kaderine" kaçırıyoruz diyerek cevap vermiştir.³⁷ Ya'kûbî'nin kısaca verdiği Hz. Ömer ile Ebû Ubeyde arasındaki bu konuşma, Taberî'nin bir rivayetinde daha geniş bir şekilde verilmekte olup Hz. Ömer'in salgın hastalıkla karşılaşması şu şekilde anlatılmaktadır.

"Ömer gaza yapmak niyetiyle yola çıktı ve Muhacirler ile Ensar da kendisine eşlik ettiler. Serğ'a varınca komutanlardan Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Yezid b. Ebû Süfyân ve Şurahbil b. Hasene onu karşıladılar ve bölgede hastalığın ortalıkta kol gezdiğini haber verdiler. Ömer bunun üzerine İbn Abbas'tan Muhacirlerin önde gelenlerini toplamasını istedi, bunun üzerine İbn Abbas, Muhacirleri topladı, Ömer onlara danıştı. Kimi sen Allah'ın rızasını umarak yola çıktın, karşına çıkan bu bela seni yolundan alı koymamalı derken kimisi de bu bir beladır ve ölüm getirir; bu sebeple senin üzerine gitmeni uygun görmüyoruz, dediler. Halife Ömer bu durumu Ensar'ın kucak açtığı Muhacirlere ve fetihlere katılmış Muhacirden olan Kureyşliler'e de danıştı onlar da benzer cevap verdiler. Bunun üzerine Ömer yüksek bir yere çıktı ve "Ey insanlar ben dönüyorum siz de dönün" dedi. Ebû Ubeyde b. Cerrâh O'na: Allah'ın kaderinden mi kaçırıyorsun?" dedi. "*Evet, Allah'ın kaderinden O'nun kaderine kaçırıyorum. Bir adam iki tarafı olan ve bir tarafı yeşil bir tarafı da kurak olan bir vadiye inerse kurak yerde de yeşil olan yerde de hayvanlarını otlatan Allah'ın kaderiyle bunu yapmıyor mu?"* Sonra "*Ey Ebû Ubeyde, keşke bu sözü sen değil başkası söylemiş olsaydı.*" dedi ve bir kenara çekerek onunla görüştü. Sonra Abdurrahman b. Avf geldi. "İnsanlara ne oluyor?" diye sordu. O'na olup bitenler anlatılınca: "Bu konuda benim bildiklerim vardır," dedi. Ömer ona: "Sendeki bilgiler nelerdir?" diye sordu. Abdurrahman, Resûlullah (a.s.)'ın şöyle dediğini işittim: "*Bir memlekette bu vebanın olduğunu duyarsanız oraya girmeyin. Siz oradayken ortaya çıkarsa oradan çıkmayın, bundan başka bir şey de sizi çıkarmasın.*" dedi. Bunun üzerine Ömer, Allah'a hamdolsun. Ey insanlar diyerek onlarla birlikte oradan ayrıldı."³⁸

Bu iki rivayette Hz. Ömer Şam'a gidip gitmeme durumunu arkadaşları istişare etmiş ve istişarenin neticesinde bölgeye gitmekten vazgeçmiştir. Buna gerekçe olarak Hz. Muhammed (a.s.)'ın salgın hastalıklarda nasıl davranmak gerektiğine dair yapmış olduğu konuşmasını gerekçe göstermiştir. Ebû Ubeyde bu konuda itiraz etmiş olsa da onun sözüne göre hareket etmemiştir. Hz. Ömer'in kader ile ilgili olarak Ebû Ubeyde'ye söylediği söz ise kaderin nasıl anlaşılması gerektiğine dair çok önemli bir örnektir.

Hz. Ömer, bu dönemde yaşayan Müslümanların ve de Ebû Ubeyde'nin salgın hastalığın olduğu bölgeye gidip gitmeme hususunda farklı yaklaşım içinde olmaları bu

³⁶ Taberî, *Târîh*, 4/60.

³⁷ Ahmed b. İshâk el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 2/149.

³⁸ Taberî, *Târîh*, 4/58.

dönemdeki insanların kader ve ecel konusunda farklı bir düşünce içerisinde olduklarını göstermektedir.

3. Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın Vebadan Vefat Etmesi

Ebû Ubeyde, Medine'ye dönme yönünde Hz. Ömer'in kendisine göndermiş olduğu mektuba olumsuz yanıt vererek bölgeden ayrılmayı, emrindeki askerleri yalnız bırakmayı kabul etmemiş ve sonrasında bölgede ortaya çıkmış olan hastalığa yakalanarak vefat etmiştir. Ebû Ubeyde'nin vefatı Taberî'deki bir rivayette şöyle zikredilmektedir. Bu rivayette Târik b. Şihâb el-Becelî şöyle demektedir. "Kûfe'deki evinde sohbet etmek üzere Ebû Mûsâ'ya gittik. Oturduğumuzda bize: "Çabukça ayrılmanızda bir sakınca yoktur, çünkü bu diyarda vebaya yakalanmış bir kişi vardır. Bu veba son buluncaya kadar bu beldeden çıkıp ülkenizin geniş bölgelerine gitmenizde bir sakınca yoktur. Bunu size şöyle anlatayım. "Bir kişi ben burada kalırsam ölürüm diyerek çıksa ya da burada kalmaya devam edip de bu hastalığa yakalanınca keşke buradan çıksaydım da bunlar başıma gelmeseydi" dese bu yanlış bir tutumdur. Bu anlayıştaki bir insanın buradan ayrılmasında bir sakınca yoktur. Amvâs vebası yayıldığında Şam'da Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın ordusundaydım, hastalık şiddetlenince Ömer bu durumdan haberdar oldu, Ebû Ubeyde'ye mektup yazarak onu oradan uzaklaştırmak istedi. "Selam üzerine olsun, seninle yüz yüze görüşüp konuşmak isteğim bir mesele var, bu mektubumu okur okumaz bana gel" dedi. Ebû Ubeyde, Ömer'in kendisini vebadan uzaklaştırmak istediğini anladı ve Allah, Müminlerin Emirini bağışlasın," dedi. O da Ömer'e şöyle yazdı:

"Ey Müminlerin Emiri! Benimle olan işini anladım. Beni Müslüman ordusunun içinde bırak, Allah benim ve onların hakkında hükmünü verinceye kadar onlardan ayrılmayı düşünmüyorum, Ey Müminlerin Emiri, beni bu husustaki kararından muaf tut ve Askerlerimin yanında bırak." Ömer mektubu okuyunca ağladı. İnsanlar: "Ey Müminlerin Emiri, Ebû Ubeyde öldü mü?" dediler. Ömer: "Hayır, ama muhtemelen ölecek," dedi. Sonra da Ömer kendisine şöyle bir mektup yazdı: "Selamün aleyküm. Orduyu havası ağır bir bölgede konuşturdın. Askeri havası temiz ve yüksek bir yere naklet."

Ömer'in mektubu ona ulaşınca beni çağırıp, "Ey Ebû Mûsâ, Müminlerin Emirinin bize mektubu var; çık insanlara yüksek bir yer bul ben de insanları alıp getireyim." dedi. Bunun üzerine ailemi taşımak için eve gittim. Eşimi hastalığa yakalanmış olarak buldum. Ebû Ubeyde'nin yanına döndüm ve ona: "Vallahi aileme bir şeyler olmuş," dedim. Ebû Ubeyde: "Her halde eşine veba isabet etmiş olacak." dedi. Ben de Allaha yemin olsun ki öyle olmuş dedim. Bunun üzerine yolculuk için devesinin hazırlanmasını istedi. Binmek için ayağını üzengeye takınca hastalığa yakalandığını fark etti ve "Vallahi hastalığa ben de yakalanmışım" dedi. Ancak ordusuyla birlikte Câbiye'ye geçti ve hastalık burada son buldu."³⁹

Hastalık şiddetlenince Ebû Ubeyde insanlara şöyle hitap etmiştir: "Ey insanlar! Bu hastalık sizin için bir rahmet olup Peygamberiniz Muhammed (a.s.)'ın hakkınızdaki duasının bir sonucu ve içinizdeki salih insanların sizden önce ölmelerinin vesilesidir. Allah'tan dilerim ki Ebû Ubeyde bu hastalıktan bir nasibi olsun." Bunun üzerine hastalığa yakalandı ve vefat etti.⁴⁰

³⁹ Taberî, *Târîh*, 4/60-61.

⁴⁰ Taberî, *Târîh*, 4/61-62.

Hastalığı şiddetlendiği sırada Ebû Ubeyde'nin halka yaptığı konuşmayı İbn A'sem de bize şu şekilde nakletmektedir. Ona göre Ebû Ubeyde ölüm döşeginde iken Müslümanların ileri gelenlerini çağırarak onlara şu konuşmayı yaptı:

"Ey insanlar ben size bir vasiyette bulunmak istiyorum, vasiyetimi kabul edin, sizler vasiyetime uygun davrandığınız sürece hem dünyada iken hem de ahirette asla hayırdan ayrılmazsınız. Namazı dosdoğru kılınız, oruç tutunuz, sadaka veriniz, hacca gidiniz, ikramlarda bulununuz, birbirinize nasihat ediniz, emirlerinize karşı itaatten ayrılmayınız, dünyaya aldanmayın, bin yıl yaşayacak olsanız da sonunuz benimki gibi olacaktır, Allah âdemoğulları için ölümü yaratmıştır, ölümden kaçış yoktur, sonunda onlar da öleceklerdir, insanların en akıllısı rabbi için ibadet eden ve kıyamet günü için çokça hayırlı amel işleyendir."

Ebû Ubeyde bu konuşmadan sonra Şam bölgesi Ürdün'de vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir.⁴¹ Belâzürî'ye göre Ebû Ubeyde öldüğünde elli sekiz yaşında idi.⁴²

Ebû Ubeyde'nin ölmeden önce huzuruna çağırdığı Müslümanlara yaptığı konuşma Taberî ve İbn A'sem'in eserlerinde farklı içeriklerle yer almıştır. Taberî'deki rivayette Ebû Ubeyde kısa bir konuşma ile yetinirken İbn A'sem'in eserinde ise uzun bir konuşma yapmış olduğu görülmektedir. Genel itibariyle iki konuşmanın vermek isteği ana mesaj birbirine yakın olup ölümden kaçmamak gerektiği yönündedir.

4. Ebû Ubeyde'nin Yerine Muâz b. Cebel'in Ordu Komutanı Olması

Ebû Ubeyde ölmeden önce halka yaptığı konuşmadan sonra orada bulunan Muâz b. Cebel'e dönerek, *"Ey Ebû Abdurrahman! İnsanlara namaz kıldır ki Allah sana merhamet etsin, benden sonra insanları başına seni atadım."* diyerek kendisinden sonra onu komutan tayin etmiştir. Ebû Ubeyde vefat ettikten sonra Muâz b. Cebel Müslümanlara bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında, tövbenin öneminden, borçları ödemenin gerekliliğinden bahsetmiş, Müslüman kardeşiyle ilişkisini kesen kişinin derhal kardeşiyle karşılaşp ona selam vermesini, bir Müslümanın üç günden fazla kimseye küsmemesi gerektiğini söylemiş ve Ebû Ubeyde'nin meziyetlerinden söz etmiştir.⁴³

Muâz b. Cebel, göreve geldikten sonra Hz. Ömer'e Ebû Ubeyde'nin vefat haberi ile salgın hastalığının yayıldığını bildiren bir mektup yazmıştır. Bu mektupta Muâz şunları söylemektedir:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla! Allah'ın kulu Muâz b. Cebel'den Müminleri emiri Ömer b. Hattâb'a selam olsun, şimdi bizim yanımızda emin, kendisinin gözünde Allah'ın yanında yüce, senin katında aziz olan bir insanın, Ebû Ubeyde'nin vefat haberini iletirim. Allah onun bütün günahlarını bağışlasın, Allah'tan geldik ve yine ona döneceğiz. Bizler Allah'ın katında onun mükâfatına erişeceğimizi ummaktayız. Ey Müminlerin Emiri! Size bu mektubumu yazdığımında insanlar arasında veba salgını oldukça çoğalmış ve ölüm yayılmıştır, Veba yakaladığı kimseyi sağ bırakmıyor, ölmeyenler de yakında öleceklerdir. Allah'ın katındaki mükâfatlar, bu dünyadakilerden daha hayırlıdır. Allah hepimizi en güzel şekilde"

⁴¹ Ebû Muhammed Ahmed b. A'sem el-Kûfî, *Kitâbü'l-Fütûh*, thk. Ali Şîrî (Beyrut: Dâru'l-Advâ, 1411/1991), 1/238; Ebû İsmail Muhammed b. Abdullah el-Ezdî, *Târîhu Fütûhi's-Şâm*, Abdülmun'im Abdullah Âmir (Kahire: Müessesetü Sicilî'l-Arab, 1970), 267.

⁴² Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ el-Belâzürî, *Fütûhu'l-Buldân*. thk. Necîb el-Mâcidî (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2008), 136.

⁴³ İbn A'sem, *el-Fütûh*, 1/238-239.

mükâfatlandırısın, İslâm kardeşliği ne kadar güzeldir. Sen bize şahitlik edecek olansın. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerine olsun."⁴⁴

Muâz b. Cebel'in mektubu Halife Ömer'e gelip de mektubu okuyunca gözyaşı dökmeye başlamış sonra yanında bulunanlara Ebû Ubeyde'nin ölüm haberini vermiş, onlar da şiddetli bir şekilde ağlamaya başlamışlar ve Ebû Ubeyde'ye Allah'tan rahmet dilemişlerdir.

Şam'daki veba salgını insanlar arasında gittikçe şiddetlenip ölümler çoğalınca Amr b. el-Âs da şöyle demiştir: *"Veba içimizde ortaya çıkmıştır. Veba cinin bir iğnesidir, kime isabet edecek olursa o ölür, kim de ondan kaçarsa kurtulur."* Amr'ın bu sözü Muâz b. Cebel'i öfkelen-dirmiş ve ardından Amr için: *"O bilgisi olmadan bu hususta konuşmuştur, onları görmüyor mu?"* demiştir.⁴⁵

Amr b. el-Âs, veba ile ilgili olarak Ebû Ubeyde ve Muâz b. Cebel'den farklı olarak Hz. Ömer gibi konuşmuş, insanları hastalığın bulunduğu yerden ayrılmaya teşvik etmiş ancak bu davranışı Muâz b. Cebel tarafından hoş karşılanmamış ve bunun üzerine Müslüman halkı toplayıp onlara şu konuşmayı yapmıştır.

*"Ey insanlar Allah'ın kullarından dilediğini kendisiyle sınıdığı şu veba konusunda Amr'ın söyledikleri bana ulaştı. Bizler Müslüman olduk ve Allah'ın Resulü ile birlikte namaz kıldık, Amr ise bu esnada sahibinden kaçan bir merkepten daha kötü idi, hastalık Amr'ın dediği gibi değildir. Ancak o rabbinizden bir rahmet, peygamberinizin duası ve sizden öncekilerinin ölümüdür, sonra devamla Allah'ım! Muâz ve Muâz'ın ailesine bu vebadan bolca pay ver. Sen her şeye kadirsin."*⁴⁶

Muâz b. Cebel, bu sözleri ile Amr'ı çok ciddi bir şekilde eleştirmektedir. Müslümanlardan onu dinlememelerini ve veba ile ilgili olarak söylediklerinin doğru olmadığını belirtmektedir. Sözlerinin devamında onun Hz. Muhammed'in eğitiminden yeterince nasibi almadığını, bu sebeple hastalık hususunda söyleyebilecek doğru bir sözünün olamayacağını ifade etmeye çalışmaktadır. Muâz bu sözleriyle Allah'ın kaderinden kaçmamak ve vebadan pay almak gerektiğini söyleyerek hastalık konusunda Ebû Ubeyde gibi bir tavır takınmıştır.

Muâz b. Cebel yirmi gibi genç bir yaşta Müslüman olmuş, Hz. Muhammed'in Bedir, Uhud ve Hendek gibi pek çok savaşına katılmış⁴⁷ ve sözleriyle övgüsüne mazhar olmuş birisi olarak Müslüman halkın üzerinde derin bir tesir oluşturması onları etkilemesi daha kolaydır. Muâz bu sözleriyle görev yerinin salgın hastalık gibi bir nedenle terkedilmesini doğru bulmamıştır.

Muâz b. Cebel, Allah Resûlü'nün Yemenliler için yazdığı bir mektupta: *"Ben ehlimden hayırlı olan birini, onların en bilgisini ve en dindarını size gönderdim."*⁴⁸ diyerek yücelttiği, bir başka sözünde *"Benim ümmetimden haram ve helali en iyi bilen Muâz'dır"* diyerek bilgisine vurgu yaptığı kendisine ordu komutanlığı verdiği bir kişidir.⁴⁹

⁴⁴ İbn A'sem, *el-Fütûh*, 1/240.

⁴⁵ İbn A'sem, *el-Fütûh*, 1/240.

⁴⁶ İbn A'sem, *el-Fütûh*, 1/241.

⁴⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/540.

⁴⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/541.

⁴⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/542.

Muâz'ın bu olayda İslâm ordunun bu bölgedeki geleceğini düşünmesi, cihad fikrinin zarar görmemesini temine çalıştığı sonucuna varmak mümkündür. Dolayısıyla Muâz'ın burada Amr b. el-Âs'dan farklı düşünmesinin altında bu ve benzeri sebeplerin yattığını düşünmekteyiz.

Muâz b. Cebel vefat etmeden önce Müslümanların başına Amr b. el-Âs'ı bırakmıştır. Amr, Muâz'ın cenaze namazını kıldıktan sonra Halife Ömer bir mektup yazarak Muâz b. Cebel'in vefat haberini kendisine vermiştir. Bu Mektubunda Amr şunları söylemekteydi:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla! Amr'dan Allah'ın kulun Müminlerin Emri Ömer b. Hattâb'a selam olsun! Şimdi Allah'ın kullarına yazdığı kaderlerden biri gerçekleşti. Muâz b. Cebel vefat etti. Ey Müminlerin emiri Allah, Muâz vesilesi ile sizinle birlikte hepimizin sevabını arttırsın. Müslümanlar köylerden sakın yerlere gitme, şehirlerden çöllere ve dağlara çekilmek için benden izin istediler. Ben de onlara bu hususta izin verdim. Mukimin ikamesi onun ecelinden hiçbir şey götürmeyecektir. Kaçan kimse de bu şekilde rabbinden kaçamaz, onun kendisi hakkında takdir ettiğine engel olamaz. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun.”⁵⁰

Amr bu mektubunda öncelikle Muâz b. Cebel'in vefatını Halife Ömer'e bildirmektedir. Bu dönemde ve günümüzde halk arasında yaygın bir şekilde inanılan kader anlayışına vurgu yapmaktadır. Amr her ne surette olursa olsun kimsenin Allah'ın kendisi için takdir ettiği hükmün gerçekleşmesine mani olamayacağını vurgulamaya çalışmakta ve bundan kaçışın mümkün olamayacağını belirtmek istemektedir.

Halife Ömer ve yanındaki Müslümanlar Ebû Ubeyde'nin vefatından sonra Muâz'ın da hastalıktan ölmesine çok üzülüşlerledir. Ömer bu ölüm haberini aldıktan sonra ağlamış ve sonrasında Muâz'ın meziyetlerinden ve üstünlüklerin bahsetmiş ve Allah'tan kendisini mükâfatlandırmasını ve onu Naim Cenneti'ne yerleştirmesi temennisinde bulunduktan sonra Yezid b. Ebû Süfyân'ı buradaki Müslümanların başına komutan tayin ettiğine dair kendisine bir mektup yollamıştır. Müminlerin Emiri Ömer bu mektubunda şunları yazmıştır:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla! Müminlerin Emiri Ömer'den Yezîd b. Ebû Süfyân'a! Müslüman emirlerinden Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Muâz b. Cebel ve Hâlid b. Velîd öldükten sonra seni Müslüman ordularının işlerini yönetme görevini sana verdim. Bu mektupta sana söylenenleri yerine getir. Sen yerinde karar veren ve isabetli görüşler ortaya koyan bir özelliğe sahipsin. Bu sebeple eksikliklerin giderildiğine dair bir endişemizin olmamasını sağlıyor. Ordunun diğer ileri gelenlerine Yezîd b. Ebû Süfyân'a tabi olmalarına ve ona söz ve davranışlarıyla muhalefet etmemeleri için mektuplar yazdım. Bu mektubum sana ulaşınca orduyu topla, sonra yanındakilerle beraber Kaysariyye'ye doğru harekete geç, bu şehri ele geçirinceye kadar oradan asla ayrılmamaya çalış, sen bu fetihle Herakliyus'un Şam vilayetine ilişkin arzusunu yok etmiş olacaksın. Bunun önemini anla sonra Allah'ın bereketi üzerine harekete geç.”⁵¹

Halife Ömer bu mektubunda Yezîd b. Ebû Süfyân'ı ordu komutanı atadığı yazmakla beraber görevini iyi yapması için uyarmakta, talimatlarına uymasını söylemekte ve üstün gördüğü meziyetlerini sayarak görevinde kendisini motive etmektedir. Hz. Ömer diğer yandan ordunun diğer ileri gelenlerine de mektuplar yazarak onların da Yezîd b. Ebû Süfyân'ın emirliğini kabul etmelerini sağlamaktadır. Hz. Ömer bir bölgede bulunan bir

⁵⁰ İbn A'sem, *el-Fütûh*, 1/243.

⁵¹ İbn A'sem, *el-Fütûh*, 1/244.

komutanı bir mektubu ile başka bir bölgeye sevk etmektedir. Burada bu dönemde bir mektupla ne kadar çok şeyin yapılabildiğini, mektupların ne kadar işlevsel olduğunu görmekteyiz.

Yezîd b. Ebû Süfyân, Halife Ömer'in kendisine gönderdiği mektuptaki talimat üzerine on yedi bin kişilik bir ordu ile Kayseriye üzerine yürümüş, bölge halkı ile savaşarak şehri kuşatmıştır. Fakat 18. yılının sonunda yakalandığı veba hastalığından dolayı yerine kardeşi Muâviye b. Ebû Süfyân'ı bırakarak Dımaşk'a dönmüş ve burada vefat etmiştir. Ölmeden önce kardeşi Muâviye'nin Kayseriye fethini bir mektupla Halife Ömer'e bildirmiştir.⁵² Belâzürî bu mektubun metnini ise vermemektedir.

Amvâs veba sebebiyle birçok kişinin ölmesi üzerine ordu komutanları Ömer'e yazdıkları mektuplarla ellerinde bulunan ve sahiplerine verilmesi gereken mirasların olduğunu bildirmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Ömer Müslümanları toplamış ve onlara, "*Ben geriye ne bıraktıklarımı görmek için buldukları yerleri görmem gerektiğine kanaat getirdim.*" diyerek yerine Ali b. Ebû Tâlib'i bırakarak Amvâs'ta vefat edenlerin mirasını paylaşmıştır.⁵³

5. Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde'nin Kader Yorumu

Amvâs vebası günümüz araştırmacılarının özel ilgisini çeken bir konu olmuştur. Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde'nin kaderi birbirinden farklı bir şekilde yorumlamaları pek çok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Her iki sahabinin kader yorumları birine zıt iki farklı görüş gibi algılanmış, Hz. Ömer'in tavrı beyaz Ebû Ubeyde'nin tavrı ise siyah gibi bir birine zıt iki fikir ve anlayış gibi karşılanmıştır. Dört halife dönemi çalışmalarıyla tanınan Mehmet Azimli bu hususta şöyle demektedir:

*"Kader konusunun tartışılmadığı bir dönemde Ebû Ubeyde'nin böyle tuhaf bir soru sorması, kader tartışmalarının arttığı dönemin tesiriyle bu rivayetlerin uydurulmuş olabileceğini akla getirmektedir. Hz. Ebû Ubeyde b. Cerrâh'in bu tür bir soru sormasının mümkün olmadığını, Hz. Peygamber'in en yakınlarından biri olarak ondan gördüğü eğitimin bu itirazı yapmasına mahal vermeyeceği kanısındayız. Daha da kötüsü Ebû Ubeyde'nin bu hastalığın bir nimet olduğunu söyleyerek Allah'a dua edip kendisinin de bu hastalığa yakalanmayı talep ettiği nakledilir ki İslâmi öğretiden bu mantığı kabul etmek mümkün değildir. Doğrusu Ebû Ubeyde gerçekten bu zihniyette biri ise Hz. Ömer gibi tedbiri elden bırakmayan bir halifenin onu en önemli bölgenin genel valisi olarak ataması Hz. Ömer'in icraatları açısından kabul edilebilir bir şey değildir."*⁵⁴

Hz. Ömer vebanın varlığından haberdar olmasına rağmen Şam bölgesine gitmek istemiştir. Fakat vebanın etkisini artırdığı duyunca gidip gitmeme hususunu yanında bulunan sahabenin önde gelenlerinin hepsine danışmıştır. Şayet Hz. Ömer vebanın olduğu yere girilmemesi gerektiğine dair net bir kararı olsaydı çok fazla kişiye danışmadan bölgeye giderdi. Oysaki Hz. Ömer, vebanın etkisini artırarak devam ettiği Şam'a gidip gitmeme konusunda bir tereddüt yaşamıştır. Bu sebeple kesin bir karara varmak ve sorumluluğu sahabenin ileri gelenleri ile paylaşmak adına istişarelerde bulunmuştur.

⁵² Belâzürî, *Fütûh*, 137.

⁵³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/401-403.

⁵⁴ Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak 2: Hz. Ömer* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 164-165.

Yaptığı istişareler neticesinde bölgeye gitmekten vaz geçmiştir. Hz. Ömer ve sahabilerin bu olaydaki tavırlarını doğru ve makul karşılamak mümkündür. Devletin başkanı ufak bir ihtimal dâhilinde bile olsa hayatını tehlikeye atmamalıdır. Bu şekilde davranmayan bir yöneticinin başarılı olması ve halkını yönetmesi mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla Halife Ömer bu olayda bir devlet başkanından beklenen tavrı sergilemiştir.

Hz. Ömer'in tavrını anlamak ve olumlu olarak değerlendirmek mümkün iken Ebû Ubeyde'nin tavrı nasıl anlaşılmalıdır? Kader konusunda Hz. Ömer'in dediğini doğru kabul edersek, Ebû Ubeyde'nin söylemine yanlış mı demek gerekir? sorusuna cevap bulmak hem kolay hem de zordur.

Bu olayı tam olarak anlamak ve izah etmek açısından Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde'nin kaderi nasıl yorumladıklarına dair Amvâs vebası ve Hz. Ömer'in Şam'a gitmekten vazgeçmesi konusunu işlerken verdiğimiz rivayette yer alan diyalogu hatırlamakta yarar vardır. Dolayısıyla yakında bulunan kişilerin yanında ayrı konuşan Hz. Ömer'in kenara çektiği Ebû Ubeyde'ye farklı bir söz söylemesi ve onu takdir etmesi de mümkündür.

Kader konusunda Ebû Ubeyde'nin yaklaşımı o dönemin koşullarında çok isabetli ve doğrudur. Bir komutan ve askerden beklenen tavidir. Herkes kaderi ve eceli Hz. Ömer'in söylediği gibi anlamış olsaydı insanlar ölüm korkusundan bırakın fetih yapmayı ve savaşa gitmeyi, evlerinden dahi çıkamazlardı. Bu sebeple halk nezdinde kader konusu çoğunlukla Ebû Ubeyde'nin ifade ettiği şekilde anlaşılmıştır. Kaderi bu şekilde anlayanlar ölümden korkmamışlar, sürekli Allah yolunda savaşmışlar ve Allah'ın kendilerine takdir ettiğini beklemişlerdir.

Kader konusunun bu olaydan hareketle bu dönemde nasıl anlaşıldığına dair yukarıda Ebû Mûsâ'yı Kûfe'de ziyarete giden Târik b. Şihâb el-Becelî verilen cevabı içeren rivayette yer alan bir bilgiyi bu bağlamda hatırlamakta yarar vardır.

Yukarıda Ebû Mûsâ'nın, kaderi Ebû Ubeyde gibi anladığı görülmektedir. Kaderi bundan farklı anlayanlara ihtiyaçlarının olmadığı ve bu kişilerden fayda sağlanamayacağını belirtmektedir. Bu sebeple Ebû Ubeyde bu dönemde kader nasıl anlaşılması gerekiyorsa öyle anlamış ve ifade etmiş, hayatı pahasını görev yerine terk etmeyerek hem kendi dönemindeki insanlara hem de sonraki nesillere örnek olmuştur.

Hz. Ömer veba özelinde kader konusundaki yaklaşımı bir devlet başkanının sorumluluğu çerçevesinde ele almak gerekir. Bu tavır herkes için geçerli olan bir yaklaşım değildir. Şayet Hz. Ömer kaderi tam olarak ifade ettiği gibi anlamış olsaydı Şam bölgesindeki bütün askerlerini farklı bölgelere gönderirdi. Ebû Ubeyde ve askerlerine kesin talimat yollar aksine bir tutumda kendisini görevden alırdı.

Sonuç

Hz. Ömer halifeliği döneminde baş gösteren iki büyük felaketten iyi bir kriz yönetimi örneği sergileyerek çıkmıştır. Kıtlığın aşılabilmesi için sabretmek ve kaynakları israf etmemek gerektiğini bizzat uygulamaları ile göstermiştir. Bunun yanı sıra diğer bölgelerden imkânlar seferber edilmiştir. Ramâde kıtlığı örneğinden hareketle Hz. Ömer döneminde insanların Kur'ân ayetlerini farklı yorumladıklarını da görmekteyiz. Kuran ayetlerini kendince yorumlayarak içki içenler Halife Ömer tarafından cezalandırılmıştır ve böylelikle insanların kendilerince Kur'ân ayetlerini yorumlamaların önüne geçilmiş

olunmaktadır. Hz. Ömer içki içmenin helal olduğunu söyleyenlerin öldürmesini emretmesi ise bu hususta çok katı bir tutuma sahip olduğunu asla böyle bir şeye müsaade etmeyeceğini göstermiş olmaktadır. Hz. Ömer'in bu tavrından hareketle içki haramdır fakat haram olduğunu bilip içersen cezalandırılırsın fakat haram olmadığını söylersen bunun bedelini canınla ödersin sonucunu da çıkarmak mümkündür. Hz. Ömer'in bu husustaki katı tutumu içkinin yaygın ve aleni bir şekilde içilmesinin önüne geçme maksatlı olduğunu söylemek mümkündür.

Hz. Ömer mektuplarında pek çok sosyal meseleye değinmiştir. Amvâs vebası ile ilgili olarak pek çok yazışmada bulunmuştur. Bu mektuplardan hareketle işlediğimiz bu konuda çok sayıda çıkarımda bulunmak mümkündür.

Hz. Ömer döneminde Müslüman coğrafyasında yaşanan bir doğal felakete isim verilmiştir. Bir felaketi bu şekilde isimlendirmek onun bilinirliğini artırmaktadır. Bu çalışmada Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh ve Muâz b. Cebel'in salgın hastalık karşısındaki tavrı ön plana çıkmaktadır. Hz. Ömer Şam bölgesinde bir salgın hastalığın ortaya çıktığını duyduğunda bölgeye gidip gitmeme hususunda tereddüt geçirmiş, bunun üzerine yanında bulunan Müslümanların görüşüne başvurmuştur. İstişarenin neticesinde bölgeye gitmekten vaz geçmiştir. Hz. Ömer bu tavrıyla bizlere salgın hastalığın bulunduğu bölgeye gitmeme hususunda yol göstermiştir. Bu konuda istişarede bulunması ile kendisinden sonra gelecek olan yöneticilere örnek olmuştur.

Bu salgın sürecinde Ebû Ubeyde ve Muâz b. Cebel salgın hastalık karşısında görev yerlerini terk etmeyerek örnek bir tavır sergilemişlerdir. Bu iki komutan salgın hastalığın ortaya çıkması üzerine bölgeyi terk etmiş olsalardı İslâm ordularının bölgedeki varlığını tehlikeye atmış olacaktı. Diğer taraftan herhangi bir sebeple görev yerinin terkedileceği kanaatinin oluşmasına zemin hazırlayacaktı. Oysa bu iki komutan canları pahasına bölgelerini terk etmeyerek ve görevlerini yarıda bırakmayarak takdire şayan bir tavır ortaya koymuşlardır.

Hz. Ömer döneminde İslâm toplumunun ecel ve kader konusunu tartıştıklarını ve bu konuda farklı görüşlere sahip olduklarını görmekteyiz. Eğer kader Ebû Ubeyde'ninki gibi anlaşılmamış olunsaydı pek çok asker veya komutan herhangi bir sebeple görev yerini terk edecek bu da fetih hareketlerinin aksamasına ve düşmanın fırsat ele geçirmesine sebebiyet vermiş olacaktır.

Amvâs vebası örneğinden hareketle İslâm toplumu salgın hastalıkla nasıl mücadele edileceğini bilmıştır. Halife Ömer salgından korunmak için yüksek ve havadar bölgelere çıkılmasını söylemesi, bu dönemde bu konuda bir bilincin oluştuğunu, insanların bu dönemde salgın hastalıklarla temelde nasıl mücadele edeceklerini bildiklerini göstermektedir. Hz. Ömer'in hastalıkları Kur'ân okumak suretiyle de tedavi etmeye çalışması, Kur'ân'ın bu dönemde hastalıkların tedavisinde Kur'ân'dan yararlanıldığını göstermektedir.

Amvâs veba konulu bu çalışmamızın salgın hastalıklar konusunda günümüz insanına ışık tutacağı, salgın hastalık dönemlerinde nasıl hareket edileceğini, devlet

başkanının ve onun emrindeki insanların görevleri esnasında nasıl hareket etmeleri gerektiği hususunda bizlere fikir vermektedir.

Kaynakça

- Apak, Âdem. *Anahatlarıyla İslâm Tarihi 2: Hulefâ-i Râşidîn Dönemi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.
- Apak, Âdem. *İslâm siyaset Geleneğinde Amr b. el-Âs*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017
- Azimli, Mehmet. *Dört Halifeyi Farklı Okumak 2: Hz. Ömer*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Belâzürî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ. *Ensâbu'l-Eşrâf*. thk. Süheyl Zekkâr – Riyâd Ziriklî. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996.
- Belâzürî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ. *Fütûhu'l-Büldân*. thk. Necîb Mâcîdî. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1428/2008.
- Cengiz, Ercan. "Hz. Ömer Döneminde Meydana Gelen Amvas Tâunu ve Etkileri". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Dergisi* 7/13 (2020), 129-150.
- Ezdî, Ebû İsmail Muhammed b. Abdullah. *Fütûhu's-Şâm*. thk. Abdülmun'im Abdullah Âmir. Kahire: Müessesetü Sicilî'l-Arab, 1970.
- Fayda, Mustafa. "Amvâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/100. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Fayda, Mustafa. *Hulefâ-yı Râşidîn Devri: Dört Halife Dönemi*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2011.
- Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr eş-Şeybânî. *Târîh*. thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî. Riyad: Dâru Taybe, 1405/1985.
- Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr eş-Şeybânî. *Târîhu Halîfe b. Hayyât*. çev. Ömer Sabuncu - Mahmut Sabuncu. Ankara: Ankara Okulu, 2019.
- İbn Abdülhakem, Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah. *Fütûhu Mısır ve Ahbâruhâ: Mısır Tarihi*. çev. Abdulhalık Bakır – Aydın Çelik. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2022.
- İbn A'sem el-Kûfî, Ebû Muhammed Ahmed. *el-Fütûh: Fetihler*. çev. Mehmet Cevher Caduk. 4 Cilt. Ankara: Ankara Okulu, 2021-2023.
- İbn A'sem el-Kûfî, Ebû Muhammed Ahmed. *Kitâbü'l-Fütûh*. thk. Ali Şîrî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Advâ, 1411/1991.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed. *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*. çev. ed. Adnan Demircan. 11 Cilt. İstanbul: Siyer Yayınları, 2015.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed. *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*. thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed. *el-Kâmil fi't-Târîh*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2012.
- Makrîzî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Ali. *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr fî Zikri'l-Hıtatı ve'l-Âsâr*. nşr. Muhammed Ali Beydavî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1998.
- Öner, Abdülkerim. "Medine'de Yaşanan Remâde (Kıtlık) Yılı ve Hz. Ömer". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 24/1 (Haziran 2020), 119-139.
- Sarıçam, İbrahim. *Hz. Ömer*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu't-Taberî: Taberî Tarihi*. çev. Cemalettin Saylık. 8 Cilt. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018-2024.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu't-Taberî: Târîhu'r-Rusul ve'l-Mülûk*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim. 10 Cilt. Kahire: Darü'l-Meârif, 1382/1962.
- Uçar, İlyas. *Orta Çağ Kara Belası İslâm Tarihi'nde İlk Salgın: Amvâs Vebası*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2020.
- Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer. *Kitabu'l-Meğâzi*. nşr. M. Jones. 3 Cilt. Kahire: 1966.
- Ya'kûbî, Ahmed b. İshâk. *Târîhu'l-Ya'kûbî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.